Актуальні проблеми кадрового забезпечення судово-експертної діяльності в Україні

Лілія Тимощик

кандидат економічних наук, учений секретар, Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7695-2169, e-mail: mopof@ukr.net

Сергій Бузина

старший судовий експерт, відділ економічних та товарознавчих досліджень, Київське відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна, ORCID: https://orcid.org/0009-0007-8016-3561, e-mail: buzyna.serhii@gmail.com

Проаналізовано проблеми кадрового забезпечення судово-експертної діяльності в Україні в умовах НТП та цифровізації, обґрунтовано потребу уніфікації та цифрового оцінювання компетентностей.

Ключові слова: *судова експертиза; кадрове забезпечення; цифровізація; компетентність.*

Topical Issues in Staffing Forensic Activities Across Ukraine

Liliia Tymoshchyk, Serhii Buzyna

The paper analyses issues arising in staffing forensic activities within Ukraine amid scientific and technological progress and digitalisation. The authors justify the need for standardisation and digital assessment of competencies.

Keywords: *forensic examination; staffing; digitalisation; competence.*

Відповідно до статті 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту [1]. Поняття «відповідна вища освіта» у чинному законодавстві України немає. Відповідно порівнювати наявну вищу освіту з неіснуючим поняттям не має сенсу. У кожного центрального органу виконавчої влади свої підходи до допуску осіб до іспиту.

Здобуття вищої освіти передбачає опанування комплексу дисциплін (галузей науки), що формують відповідні обраній професії знання фахівця. До них, належать такі галузі як: іноземна мова, українська мова, історія, математика, право та інші. Зазначені дисципліни є складовою будь-якої освітньої програми, а поділ на загальні та спеціальні навчальні предмети має досить умовний характер.

На нашу думку, відповідність освіти певним вимогам слід визначати з урахуванням двох головних складових — загальні та спеціальні дисципліни. Важливо чітко визначити перелік галузей науки, які відповідають конкретній спеціальності, для забезпечення прозорості та об'єктивності при визначенні відповідності спеціальних знань у кандидата на отримання кваліфікації судового експерта. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню довіри до результатів експертного дослідження та допоможе сторонам судового процесу, впевнитись у наявності спеціальних знань у судового експерта.

У системі кадрового відбору та підготовки кандидатів на отримання кваліфікації судового експерта в Україні існують системні невідповідності та критичні протиріччя (в усіх відомствах, включаючи Міністерство юстиції, Міністерство внутрішніх справ, Службу безпеки України та інші центральні органи виконавчої влади). Причиною виникнення такої ситуації на нашу думку є те, що в середині кожної системи сформувалася замкнена, ізольована від зовнішнього впливу своєрідна «екосистема», яка у своїй діяльності керується власними, часто застарілими та суб'єктивними, принципами, нерідко ігноруючи навколишній прогрес з метою захисту власного авторитету.

Такий підхід негативно впливає на формування критеріїв відбору кандидатів на здобуття кваліфікації судового експерта (зокрема, щодо «відповідної вищої освіти» за статтею 9 Закону «Про судову експертизу» [1]) та часто призводить до ігнорування

© Л. Тимощик, С. Бузина, 2026

динамічних викликів породжених стрімким розвитком науково-технічного прогресу.

Це проявляється у:

- відсутності єдиного системного підходу, з чітким механізмом перманентної актуалізації ступеня відповідності галузей знань і спеціальностей за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти до переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта (ЦЕКК Мін'юсту, ЕКК МВС, СБУ — застосовують різні інтерпретації класичних дисциплін та не враховують тенденції сучасності);
- суб'єктивному тлумаченні відповідності освітніх компонентів (дисциплін з обсягом ≥ 50 кредитів ЄКТС за п. 2.7 Порядку № 1224/5 Мін'юсту), без чіткого алгоритму оцінки суміжних чи нових напрямків (наприклад, ІТ-дисциплін для комп'ютерно-технічної експертизи).

Застосування кількісного критерію обсягу освітніх дисциплін у 50 кредитів ЄКТС як універсального показника відповідності освіти вимогам експертної спеціальності, без деталізованого механізму аналізу змісту навчальних програм та їх галузевої спрямованості, призводить до суттєвих методологічних викривлень у системі кадрового відбору судових експертів. Так, при формальному зіставленні освітніх програм інженера та економіста значна частина зазначених 50 кредитів формується за рахунок загальноосвітніх дисциплін, які є спільними для більшості спеціальностей, зокрема іноземної мови, фізичного виховання, історії України, діловодства, основ права тощо. За відсутності диференціації між загальними та спеціальними освітніми компонентами виникає абсурдна ситуація, за якої формальне співпадіння кредитів може створювати ілюзію взаємної професійної еквівалентності, коли, умовно, економіст може визнаватися таким, що відповідає інженерній спеціальності, і навпаки.

Ще більш показовою є ситуація з дипломами, здобутими у 1990—1995 роках, зокрема за спеціальністю «товарознавство». Освітні програми того періоду об'єктивно не містили таких дисциплін, як ціноутворення в ринковій економіці, аналіз кон'юнктури ринку, маркетинг, поведінка споживачів, конкурентний аналіз, які сьогодні є базовими для здійснення товарознавчої та оціночної експертизи. З позицій сучасних вимог до професійних компетентностей судового експерта, такі дипломи формально не забезпечують необхідного обсягу спеціальних знань навіть за критерієм 50 кредитів ЄКТС, якщо виключити загальноосвітні дисципліни. Це свідчить про те, що механічне застосування кількісного показника кредитів без урахування змісту, актуальності та галузевої спрямованості освітніх компонентів є методологічно хибним та не відповідає реальним потребам сучасної судово-експертної діяльності.

На відміну від чинної в Україні практики, Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI) у своїх Best Practice Manuals застосовує компетентнісний підхід, зокрема через використання матриць компетентностей (competence matrices), у яких освіта розглядається лише як один із елементів загальної системи оцінювання. У межах ENFSI competence matrices ключове значення мають не формальні показники обсягу навчальних дисциплін, а відповідність конкретних знань, умінь та навичок функціональним вимогам певної експертної спеціальності, підтвердженим практичним досвідом, безперервним професійним розвитком та здатністю застосовувати сучасні методики дослідження. Такий підхід унеможливлює формальне ототожнення різних спеціальностей за рахунок загальноосвітніх компонентів та забезпечує об'єктивну оцінку реальної компетентності експерта.

Таким чином, механічне застосування кількісного критерію 50 кредитів ЄКТС без урахування змістовного наповнення освітніх програм, їх актуальності та відповідності вимогам конкретної експертної спеціальності не відповідає ані сучасним викликам судово-експертної діяльності, ані європейським стандартам, закладеним у підходах ENFSI, та потребує суттєвого методологічного перегляду.

Це призводить до створення штучних бар'єрів для кадрового обміну між спеціалі-

зованими державними установами, дублюванню атестацій, дефіциту фахівців для новітніх видів експертних напрямків та утворення ризиків оскарження експертних висновків у суді через «невідповідність» освіти.

Українська система кадрової підготовки та атестації судових експертів, що регулюється Законом України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII (зі змінами) [1] та відомчими порядками (наприклад, наказ Мін'юсту № 1224/5 від 06.05.2025 для ЦЕКК, наказ МВС № 675 від 21.09.2020 для ЕКК МВС), в значній мірі не відповідає рекомендаціям Європейської мережі судово експертних установ (*European Network of Forensic Science Institutes — ENFSI* та її *Best Practice Manuals — BPM*) [2]. *ENFSI* як провідна європейська організація, головною метою якої є підвищення якості судово-експертної діяльності (об›єднує понад 70 установ з 37 країн), визначає ключові принципи європейської судово-експертної діяльності, з-поміж інших особливої уваги заслуговують: єдність *(unity)*, компетентність *(competence)*, прозорість *(transparency)* та наукова доброчесність *(scientific integrity)*.

ENFSI-BPM-PER-01 «Best Practice Manual for the Training and Competence of Forensic Staff» [2] говорить про необхідність забезпечення, прозорих і об'єктивних критеріїв оцінки компетентності, включаючи освіту та практичні навички, з дотриманням чіткого алгоритму (матриця компетенцій *«Competence matrices»*). В Україні різні відомчі підрозділи такі як ЦЕКК Мін›юсту, ЕКК МВС, ЕКК СБУ застосовують різні підходи, що подекуди кардинально відрізняються між собою. Так досить часто ігноруються практичний досвід кандидатів, надаючи перевагу формалізованому підходу. Це підвищує роль суб'єктивного судження сформованого в середині певного відомства, що суперечить таким принципам *ENFSI* як принцип стандартизації, метою якого є подолання відомчих розбіжностей для підвищення рівня взаємодії як між різними відомствами в межах однієї країни, так і аналогічними відомствами різних країн. Це може створювати перепони для взаємодії правоохоронних систем різних країн спрямованих на боротьбу із міжнародною злочинністю, яка може проявлятися наприклад у скоєнні кіберзлочинів, торгівлі людьми, контрабанді, тощо. Також це суперечить *ILAC-G19 (Guideline for Forensic Science Laboratories)* [3], що особливо актуально в процесі доведення військових злочинів країни-агресора у міжнародних інституціях.

Науково-технічний прогрес останніх десятиліть розвивається надзвичайно стрімкими темпами, що створює нові виклики для судових експертів усіх спеціальностей. Щодня з'являються нові об'єкти дослідження, які мають унікальні фізичні, інформаційні та споживчі властивості, що потребує оновлення підходів, методик і нормативної бази судово-експертної діяльності.

Так, у сфері технічної експертизи документів (2.3) постійно впроваджуються нові технології друку — лазерні *3D*-принтери, струменеві системи з наночастинками, цифрові водяні знаки на основі штучного інтелекту. Функціювання цих пристроїв здійснюється но основі принципово нових інженерних рішень, у зв'язку з чим традиційні методики, такі як, аналіз чорнил, поступово втрачають актуальність. Наприклад завдяки швидкому розповсюдженню біорозкладних матеріалів або криптографічних механізмів захисту.

У товарознавчій експертизі (12.1) постійно з'являються нові об'єкти оцінки: дрони з системами *AI*-навігації, моноколеса, екзоскелети, *3D*-пристрої (принтери, сканери), смарт-годинники з біометричними функціями, електросамокати, *VR*-окуляри, носимі гаджети з *IoT*-зв'язком тощо. Споживчі властивості таких гаджетів в значній мірі залежать від ступеня інтеграції з хмарними сервісами, а вплив економічного зносу переважає над фізичним зносом при формуванні вартості. Традиційні методики визначення зносу замінюються новими підходами, переважну роль починає відігравати економічний знос. Ступінь такого зносу часто формується новітніми чинниками, наприклад такими як, популярність чи динаміка трендів. Глобалізація ринку — масове виробництво у Китаї, та країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону — зменшує ефективність застарілих методиів класичного товарознавства по ідентифікації товарів: замість класичних способів марку-

вання дедалі частіше застосовуються *QR*-коди та блокчейн-маркування.

Автотоварознавча експертиза (12.2) стикається з транспортними засобами з новими типами силових агрегатів — гібридними, електричними. Значною проблемою є відсутність уніфікованої методики визначення фізичного зносу маршових акумуляторних батарей, оскільки стандарти оцінки їхньої деградації (цикли заряджання, термічний знос тощо) перебувають на стадії формування.

Інші приклади впливу НТП:

- інженерно-технічна експертиза: поява нових матеріалів (графен, авіаційні композити), 3D-друк будівельних елементів, вимагає оновлення методів неруйнівного контролю (ультразвук, лазерне сканування);
- пожежно-технічна експертиза: поширення електромобілів які в якості джерела енергії застосовують літієві маршеві батареї створює нові ризики самозаймання, тоді як існуючі методики гасіння та аналізу причин пожеж ще не адаптовано.

Можна констатувати вплив науково-технічного прогресу на розвиток соціально політичних процесів в суспільстві що, значною мірою впливає на розширення переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, та викликало появу нових видів експертизи серед яких найбільш розповсюдженими стали: молекулярно-генетична експертиза, комп'ютерно-технічна експертиза, лінгвістична експертиза, поліграф (психофізіологічна експертиза), військова експертиза, експертиза інформаційної безпеки та інші.

Очевидно, що подальший розвиток науково-технічного прогресу зумовить появу нових напрямів судово-експертної діяльності, які відповідатимуть викликам Інформаційної епохи. Подальший розвиток суспільних відносин та новітніх технологій буде породжувати нові виклики. Відповідь на які потенційно зможуть стати такі види експертизи як: — експертиза у сфері цифрового майбутнього (розслідування подій у віртуальних середовищах *Metaverse*), експертиза нейроінтерфейсів *(Brain-Computer Interface, зокрема Neuralink)*, експертиза віртуальної та доповненої реальності *(VR/AR Forensics)*, та космічних об'єктів (комерційні супутники, системи *Starlink*).

Отже, науково-технічний прогрес не лише розширює межі судової експертизи, а й формує потребу у створенні нових стандартів, методик та спеціальностей, які дадуть замогу своєчасно та у повній мірі задовольняти потреби сучасного Інформаційного суспільства XXI століття.

Вище перелічені чинники наочно підкреслюють важливість питання актуалізації системи кадрового забезпечення судово-експертної діяльності. Міжнародна практика передбачає регулярний перегляд програм професійного навчання з акцентом на врахування появи інноваційних методик проведення досліджень та застосування передових технічних рішень, впровадження технологій штучного інтелекту.

Водночас в Україні досі немає затвердженого переліку відповідності галузей знань до експертних спеціальностей. Критерії кваліфікації залишаються прив'язаними до застарілих принципів що не враховують актуальних змін. Так постанова КМУ № 266 від 29.04.2015 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти», за останній час зазнала значних змін, таких як наприклад: № 1392 від 16.12.2022 (введення 125 «Кібербезпека та захист інформації» з *ISCED-F F05*), № 762 від 07.07.2021 з № 1392 (уточнення 122 «Комп'ютерні науки» з піднапрямами штучного інтелекту). Ще одним яскравим прикладом є постанова КМУ № 762 від 07.07.2021 з уточненими № 1392 від 16.12.2022, відповідно до якої галузь 07 «Управління та адміністрування», яка охоплювала експертизу якості товарів, стандартизацію та торгівлю, вилучено з переліку для адаптації до потреб сучасної ринкової економіки. Компетенції товарознавства перерозподілено на оновлені спеціальності: переважно 075 «Маркетинг» (фокус на аналізі ринку, якості та споживчих властивостей товарів) та 076 «Підприємництво та торгівля».

У науковому онлайн-журналі «Судово-психологічна експертиза» [4] було опубліковано проєкт «Переліку відповідності

галузей знань і спеціальностей вищої освіти видам судових експертиз та експертним спеціальностям, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта», розроблений Директоратом правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України в липні-серпні 2021 року, з метою впровадження єдиного актуалізованого під потреби сучасності підходу до проблематики відповідності освіти. У цьому проекті відповідною вищою освітою для спеціальностей 12.1 (Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів) та 12.2 (Визначення вартості колісних транспортних засобів, у тому числі у разі їх пошкодження) є 051 Економіка, 071 Облік і оподаткування, 073 Менеджмент, 075 Маркетинг, 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, та інші. Однак цей проект, підготовлений у 2021 році, не був затверджений, що зберігає невизначеність у кваліфікаційних вимогах.

Автор статті (Назаров Олег Анатолійович, член Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, представник громадської організації судових експертів «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка») зазначає наступне: *«вказаний проект було підготовлено Директоратом правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України в липні-серпні 2021 року. Розробка вказаного Переліку є нагальною потребою сучасної судової експертизи в Україні, оскільки нормативно вона не врегульована Міністерством юстиції України»*.

Для забезпечення стандартизації, актуалізації та відповідності сучасним викликам, доцільним є створення єдиного національного координаційного органу. До складу якого мають увійти представники всіх відомств і міністерств, що здійснюють експертну діяльність (Мін'юст, МВС, СБУ та інші), представники науково освітніх установ, а також представники приватних експертних установ.

Основною метою діяльності такого органу має бути:

- забезпечення єдиного, прозорого та науково обґрунтованого підходу до вирішення актуальних питань оновлення, актуалізація, розробки та впровадження експертних методик;
- розроблення уніфікованих критеріїв підготовки та підвищення кваліфікації експертів;
- організація та впровадження єдиної цифровізованої системи атестації судових експертів;
- незалежний та об'єктивний контроль за дотриманням методології досліджень, відповідність їх діючому законодавству;
- контроль за дотриманням професійних стандартів діяльності експертів, включно з розглядом скарг, моніторингом якості виконання експертиз та, у разі потреби, ініціюванням дисциплінарних заходів спрямованих на підтримку високого рівня компетентності та етичних норм.

Міжвідомче представництво дозволить комплексно розглядати проблематику різних галузей експертиз, запобігаючи дисбалансам і дублюванню функцій, подоланню вже існуючих системних протиріч та запобіганню утворенню нових.

Упровадження такої системи підвищить кадровий потенціал, усуне міжвідомчі розбіжності, створить умови для взаємного визнання компетенцій та забезпечить адаптацію судово-експертної системи України до стандартів Європейського Союзу та темпів науково-технічного прогресу, дозволить своєчасно та ефективно реагувати на актуальні виклики сучасності.

Перелік джерел посилання

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (дата звернення: 02.02.2026).
2. ENFSI Framework for Harmonisation of Forensic Science in Europe : Guideline, 2023. URL: https://enfsi.eu/about-enfsi/structure/working-groups/documents-page/documents/best-practice-manuals/ (дата звернення: 02.02.2026).
3. ILAC-G19: Guidelines for Forensic Science Laboratories : International Laboratory Accreditation Cooperation, 2020. URL: https://ilac.org/

publications-and-resources/ (дата звернення: 02.02.2026).
4. До відома громадським організаціям: Проєкт Переліку відповідності галузей знань і спеціальностей вищої освіти видам судових експертиз та експертним спеціальностям, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта: до уваги громадських організацій судових експертів: «Експертна думка», 2021. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/5641-do-vidoma-gromadskim-organizatsiyam-sudovikh-ekspertiv-proekt-pereliku-vidpovidnosti-galuzej-znan-i-spetsialnostej-vishchoji-osviti-vidam-sudovikh-ekspertiz-ta-ekspertnim-spetsialnostyam-za-yakimi-prisvoyuetsya-kvalifikatsiya-sudovogo-eksperta (дата звернення: 02.02.2026).